

OPPONENSI VÉLEMÉNY
MOHAY TAMÁS
A CSÍKSOMLYÓI KEGYHELY
ÉS BÚCSÚJÁRÁS A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN CÍMŰ
DOKTORI ÉRTEKEZÉSÉRŐL

Mohay Tamás *A csíksomlyói kegyhely és búcsújárás a 20. század második felében* címmel nyújtotta be doktori értekezését. A dolgozat szerkezete világos, jól tagolt, témátárgyalása nem terjengős, hanem célirányos. Az opus különös értéke felépítettsége: a múltból a jelenbe vezet át bennünket, a történeti előzményeket a ma élő hagyomány folyamatában állítja elénk, így az olvasó végig a hagyomány egészében láthatja, értelmezheti a pütkösdi búcsú múltját és jelenét.

A jelölt ezt az eredményt nem csupán témaválasztásával vagy –feldolgozásával érte el, hanem azzal az egészen egyedülálló „időszerűségével”, amellyel a rendszerváltozástól Ferenc pápa látogatásáig a búcsútörténet ütőerén tartotta kezét: azaz az elmúlt több mint harminc évben folyamatosan jelen volt Csíksomlyón, rögzítette, feldolgozta a jelenségeket és változásokat. A disszertáció első, legfontosabb új eredményét ez adja, hiszen a kegyhely történetében egyedüli, más búcsújáróhelyek esetében talán fel sem mutatható eredmény, hogy egy jól meghatározható, a búcsújárás tekintetében is lényeges változást hozó történelmi fordulóponttól, egy a kegyhely jelentőségét megerősítő pápalátogatásig terjedően, bárki tudományos módszerekkel, helyszíni terepmunkával, a zarándokok között folyamatos kutatást végezve dolgozza fel egy zarándokhely életének több mint harminc esztendejét. Ezt jól kiegészíti a gazdag, eddig még nem publikált, éppen ezért kiemelkedő jelentőségű levéltári és forrásanyag, a fényképfelvételek, a szakirodalom egysége, amelyek segítségével valóban összképet kapunk a kegyhely, a pütkösdi búcsú szűk és tágabb értelemben vett világáról.

A dolgozat ugyanakkor az 1990–2010 közötti időszakra fókuszálva a csíksomlyói búcsú történetének azt a csomópontját ragadja meg, amelyben még egyszerre van jelen az 1989 előtti időszak emléke és hagyománya, valamint az azt követő évek változása. A szerző 1996-tól kezdve folyamatosan publikálta eredményeit, most pedig ezek összegzését tárja elénk. Így a munka egyedi, a kegyhely-, a kortörténet szempontjából, valamint a néprajztudomány eredményeinek tekintetében pedig kiemelkedő alkotás.

Korunk tudományos életében gyakran találkozunk azzal, hogy a hitéleti jelenségeket vizsgáló módszerek között háttérbe szorul a teológia, és emiatt éppen a hitéleti kérdések leglényegesebb koordinátái kerülnek perifériára, vagyis félő, hogy ezzel a kutatók életterüktől elszigetelten vesznek górcső alá ilyen kérdéseket vagy tesznek róla félreértelmezett

megállapítást. Ezzel a jelenséggel – ugyan nem bántó vagy a dolgozat egészére jellemző, de mégis –, említésre szoruló formában találkoztunk a jelölt munkájában. Hadd, említsek erre vonatkozóan néhány példát.

Az író nem tesz kellő teológiai különbséget a *kegyhely* és a *nemzeti kegyhely* fogalmak használatában. Az egyházi engedély fontosságának hangsúlyozásával érzékelteti ugyan, hogy kegyhellyé akkor válik egy vallási tapasztalatot nyújtó hely, ha azt a megyéspüspök elismeri, mégis a felsorolásban ebbe a sorba állítja Szőkefalvát, ami épp ennek az elismerési határnak a túloldalán áll. Vagyis annak ellenére, hogy Szőkefalván, Medjugorjében ugyanolyan hitéleti megnyilvánulásokat tapasztalunk, mint Csíksomlyón vagy Fatimában, és az emberek is ugyanolyan intuícióval mennek ezekre a helyekre, az előbbiek mégsem kegyhelyek – vagy *sanctuariumok*, ahogy az egyházjog nevezi őket –, mert nincs hivatalos elismerésük az egyházmegyétől, így nincsenek külön búcsúengedélyeik, tehát a búcsúnyerés lehetősége e két zarándokhelyen nem több mint a világ bármelyik egyszerű templomában. A folyamatos búcsúengedélyek pedig éppen azért adatnak, hogy a Szentszék ezzel ösztönözze a zarándokoltokat az adott helyre, ami azt hiszem, nem lényegtelen fordulópont és szempont a néprajztudomány számára.

Nemzeti kegyhely-e Csíksomlyó? Kétségtelen, hogy profán értelemben 1989 után a pünkösdi búcsú és Csíksomlyó és a világ magyarságának hitéleti, vallásturisztikai központja lett, ám teológiai értelemben nem alkalmazható rá a „nemzeti kegyhely” kifejezés, mert a Romániai Katolikus Püspöki Konferencia – nyilvánvaló okok miatt – nem adta meg ezt a titulust, az MKPK-nak pedig nincs jogköre Románia területén e kiváltság megadására. Ebben a kérdésben a dolgozat ugyan próbálja elkülöníteni, de nem meri kellőképpen megkülönböztetni és tárgyalni a fogalom kétféle értelemben történő használatát, rámutatva arra a különbözőségekre, hogy Csíksomlyó történeti okokból nem nemzeti kegyhelye a romániai egyháznak, de „államközi” búcsújáróhelye a magyarságnak, ami megint érzékeltetné sajátos státuszát. Érdekes lett volna azt vizsgálni, ez milyen hozadékkal és milyen leszűküléssel járt.

A jelölt – e szakterületen talán elsőként – szól a *basilica minor* rang jelentőségéről, és mutatja be, hogy a kommunista időszak bizonytalanságai miatt miként ment feledésbe ennek fontossága, ám ő maga is inkább a külsőségek részletezésére szorítkozik, nem kellőképpen hangsúlyozva a titulus igazi tartalmát: a hívőnek a többi kegyhelyhez képest nemcsak több liturgikus ünnepen, hanem gyakorlatilag az év bármely általa választott napján engedélyezi a búcsúnyerés ajándékát. Ami regionális jelleg miatt sem lényegtelen szempont, hiszen a hely ezzel hivatalosan is a vallási élet egyik központja lesz a katolikus egyházban, pápai kisbazilika, vagyis ott van mögötte egy szimbolikus hitelességvállalás, amihez pedig megfelelő

lelkipásztori és infrastruktúra felállítása szükséges (pl. gyóntatók, liturgikus gyakorlat tekintetében).

E területről hadd említsem még meg a dolgozatnak azt a hiányát, hogy nem értelmezi a zarándoklat, a búcsújárás teológiai háttérét, illetve nem helyezi el a kegyhely életében bekövetkezett változásokat korunk szentszéki megnyilatkozásainak világába. Így például hiányzik *A kegyhely mint az éltető Istenről való megemlékezésnek, a jelenlétnek és a próféciaának a helye* (1999), a *Népi jámborság és liturgia direktórium*a (2001) vagy *A Kléruskongregáció Levele a zarándokhelyek vezetőihez* (2011) instrukciók ismerete, idézése, tükröként való alkalmazása. Azt is tudom, hogy valószínűleg a kegyhely(ek) atyái nem mindig ezeknek az elveknek a pontról pontra történő megvalósítása mentén haladnak, mégis e rendelkezések bemutatása segíthetett volna abban, hogy az első lépések megszülessenek a nemzetközi tendenciák között történő elhelyezés vonatkozásában. Ha ezeket a dokumentumokat ismerte volna szerző, jobban el tudná különíteni, ki a zarándok, a vallásos szándékkal érkező és a turista a pünkösdi búcsúsok sorában. Zarándoknak ugyanis azt tekinthetjük, akinek jövetlét elsősorban az Istennel való találkozás motiválja és részesedik a szentségekben. Vallásos szándékkal érkezőnek, aki hitélményt keresve, de például nem katolikusként érkezik, a turista pedig, akit a nemzeti, kulturális szempontok vagy éppen a jelenség megismerése vonz ide.

Méltányolni kell a szerző finom eleganciáját, amellyel kiemeli a tudományosság világából azt a nemzeti romantikát, amit néhány klerikus bújtatott a történeti köntösbe illetve, hogy mer rámutatni az eredet elbeszélés esetleges járulékos voltára. A szerző keresi a választ arra is, miért éppen pünkösdi lett a kegyhely nagybúcsúja, de nem vizsgálja ennek az ünnepnek a horderejét és nagyságát a templombúcsú, július 2-a, Sárlos Boldogasszony ünnepének horizontján, holott más zarándokhelyek esetén a titulusünnep a legjelentősebb zarándokünnep vagy pedig a nagy Mária-ünnepek valamelyike, ráadásul a vizitáció titulusa éppen az obszerváns mozgalom egyik kiemelkedő szimbóluma volt az előző századok során. Megemlíti, hogy a pünkösdi zarándoklat talán az időjárás ekkorra történő felmelegedése, a mezei munkák optimális állása miatt alakult ki Csíksomlyón, amit alátámaszt, hogy ez más tájegységek vonatkozásában is igaz, – hiszen Mátraverebély-Szentkútra például ezért jönnek gyalog a jászapátiai Szentháromság vasárnapjára, a mezőkövesdiek pedig a késő nyári munkák után Kisasszony napjára. Pünkösdi esetében viszont hiányoltam egy még alapvetőbb ok hangsúlyozását: a húsvéti gyónás elvégzésének pasztorális okát, ami a lelkipásztorokkal való ellátottságtól függetlenül oly’ sokszor hárult az elmúlt évszázadokban egy-egy régió

kegyhelyére, s szervezték meg kifejezetten ezért a nagyobb zarándokhelyeken a szent ötven nap környékére a búcsújárást.

A doktori dolgozat hangsúlyozottan nagy eredménye a kegyhely kommunizmus alatti történetének feltárása, amelyet olyan időszakban végzett el a szerző, amikor még éltek az azt ténylegesen alakító személyek, de már elérhetők voltak az egyházi és állami levéltárak forrásai. Ennek megírásával Mohay Tamás olyan kiindulópontot ad a történeti kutatás számára, amelyre a későbbiekben úgy lehet építeni, hogy megszülethessék a részletek feltárása, kidolgozása.

Itt csak egy szempontot emelek ki, amit – véleményem szerint – nagyon jól ragad meg a szerző az esemény hangsúlyozásával, hogy Márton Áron 1949-es látogatása olyan emlékpont lett az 1989-ben újrakezdeni akaró erdélyi katolicizmus számára, amelyen keresztül a Gyulafehérvári Főegyházmegye reprezentálhatta önazonosságát, mégpedig az itt történt megyéspüspöki beiktatással, püspökszenteléssel, a pünkösdi búcsún való folyamatos püspöki jelenlét által. 1945 előtt ugyanis nem volt jellemző a megyéspüspök jelenléte a búcsúsok sorában, azelőtt kizárólag a ferencesek hatókörében zajlott minden megmozdulás. 1989-től viszont a főegyházmegye csatlakozásával, valamint a magyarországi egyházi vezetők szónokként történő meghívásával még inkább sikerült jelentős eseménnyé emelni a pünkösdi zarándokjárást.

A dolgozat másik nagy eredménye az együttlátás. A szerző előtt egységes egészként vannak jelen a búcsús- és szervezőcsapatok, az idő, a hely, a történelem rétegei, jól különíti el a járulékos dolgokat, utalva arra, mennyire ott a kísértés, hogy a nemzeti érzület – legtöbbször megint csak egyházi kísérettel – jószándékúan ugyan, de kisajátítsa és ezzel a lényegtől távol vigye a búcsú világát. Azt hiszem, ez fontos tanúság a ferencesek és a Főegyházmegyei Hatóság számára, hogy a helyes nemzeti érzületet segítő erőként integrálják a pünkösdi búcsú gondolatába.

A disszertáció bevezetőjében a vizsgált időszakra vonatkozóan megjegyzi a szerző, hogy nem tekintette feladatának – főként a hasonló időbeli kiterjedtséget mutató feltáró munkák hiánya miatt – a külső, nemzetközi vonatkozásban történő összehasonlítást. Mégis sajnáljuk, hogy olyan jelentős kérdések említésszerűen se kerültek elő munkájában, mint a zarándokpápa, Szent II. János Pál – és itt nem csupán az említésre kerülő elmaradt pápalátogatásra gondolok –, vagy a 2000-ben tartott Nagy Jubileumi Év hatása, amely világszerte fordulópont volt a zarándoklatok világába. Érdekes lett volna annak feltárása, közvetve vagy közvetlenül kimutatható-e ezek hatása vagy éppen hatástalansága Csíksomlyó vonatkozásában. Ugyanígy például gazdagította volna a munkát egy nagyobb zarándokhely, mint például Częstochowa szemrevételezése, ahol pl. ugyanúgy előkerül a kegyszoborhoz/képhez való el(nem)jutás, az

éjszakai virrasztás, az új búcsústér. Ami Csíksomlyón kérdéseket vet fel a szerző számára, ezeken a helyeken milyen megoldást kínálnak?

A disszertáció talán legérdekfeszítőbb és aktuálisabb része az a vonulat, amellyel a jelölt – bár nem mondja ki –, de megtisztítani javasolja a pünkösdi búcsút, hogy érvényre juthasson annak lényegi vonása: ilyen – ha még nem késő! – az éjszakai virrasztások hagyományos népi jellegének helyreállítása, a média háttérbe szorítása, a hegyen lévő kápolnák szerepének orvoslása, a felkelő Nap várásának intimitása, illetve a '68-as nemzedék kényszercselekvéseinek kiküszöbölése: a kulturális előadásokkal való teletűzdelése e rövidke óráknak, a programok túlszervezése vagy éppen turizmusba való átcsúsztatása. A szerző ezzel a helyi ferenceseknek is feladja a leckét, hiszen a dolgozatból világossá válik, előbb utóbb nekik is rá kell találniuk arra, hogy miként lehet elérhetőbbé tenni a kegyszobrot, a gyónást, biztosítani a személyes imádság tereit, megélni a katolikus értelemben megélt nemzeti öntudatot.

Végül szeretném még kiemelni az énekanyag, a labarum, valamint a körmeneti útvonal témakörét.

A dolgozatban sajnos csak említésszerűen találkoztam 1-2 jellegzetesen somlyói ének említésével, és egyszer sem sikerült fellelnem az *Egészen szép vagy Mária* c. ének jelentőségének kiemelését, amely a szoborral és a hellyel együtt leginkább összefogta még a közelmúlt zarándokait is őseikkel. A ferenceseknél oly népszerű *Tota pulchra es Maria* antifóna éppen Csíksomlyó miatt él népénekként – és a magyar nyelvterületen csak itt –, a hagyományos zarándokok emlékezetében. Véleményem szerint ennek elemzése és hatástörténetének vizsgálata adhatna hozzá a legtöbbet e dolgozat teljességéhez.

Ugyanakkor kérdésként él bennünk, hogy a labarumnak, mint konstantini harci jelvénynek használata, vajon nem magyarázza-e a hargitai csata és az „e jelben győzni fogsz” gondolkörének összekapcsolása? Vagy nem tekinthető-e éppen a barokk körmenetekben hordozott, de nem a ma ismert formában készült baldachinok világával, amely a szent sátort szimbolizálta? Illetve nem találkoztam annak értelmezésével, magának a körmenetnek, az útvonalnak volt-e sajátos szimbolikus tartalma, s hogy a nagymisének a nyeregbe történt kivitelével tételesen mi veszett ki a csíksomlyói búcsú hagyományában.

A fentiekben igyekeztem kiemelni az értekezésnek azokat a részleteit, amelyek megkerülhetetlenné teszik Mohay Tamás munkáját Csíksomlyónak mind búcsújáráshelynek és

a pünkösdi búcsú tárgyalásának vonatkozásában. Az opus egésze kiegyensúlyozott értékelést ad a témában, a tézisek új tudományos eredményként fogadhatók el.

Mindezek alapján a doktori eljárásra benyújtott értekezést a nyilvános vitára és az MTA doktori cím elnyerésére messzemenően alkalmasnak tartom.

Budapest, 2021. június 20.

dr. Kálmán Peregrin OFM